

»MÅ JEG, MÅ JEG, MÅ JEG?«

– om børns oplevelse af indflydelse i familie og skole

Grethe Kragh-Müller

I løbet af de seneste 30-40 år har samfundet udviklet sig på en lang række områder. Den øgede individualisering og demokratisering i samfundet generelt har betydet, at der både på det værdimæssige og det lovgivningsmæssige niveau er ønske om, at også børn inddrages i den demokratiske proces. I artiklen her tages med et kritisk psykologisk udgangspunkt afsæt i et forskningsprojekt – »Børneliv og grænser«, hvor 26 børn samt deres forældre, lærere og pædagoger er interviewet om deres syn på barn-voksen relationen, om opdragelse og om børns indflydelse i hverdagslivet hjemme og i skolen. I artiklen er der primært taget udgangspunkt i børneinterviewene for at indkredse børnenes perspektiver og give dem stemme i forhold til emnet om børn og demokrati.

Det fremgår af artiklen, at det har stor betydning for børn at have indflydelse på eget liv, men også at børn på godt og ondt er afhængige af den indflydelse, som de voksne giver børnene mulighed for at udøve. Af artiklen fremgår, at nogle børn oplever at leve et fremmedbestemt liv. Dette gør det sværere for dem at have føling med egne emotioner og interesser som udgangspunkt for handling, og det bliver dermed sværere for dem at erkende mulighederne for deltagelse og indflydelse i det fælles liv og de fælles handlesammenhænge. Hvis børnene derimod inddrages i den demokratiske proces, giver det dem mulighed for at forstå sig selv og deres omverden, og dermed på sigt at tage fuldgyldig del i den demokratiske proces i et demokratisk samfund.

1. Indledning

Dreng, 9 år: »Det kan være rart at komme lidt væk fra ens far og mor, hvis man nu synes, at hun har været dum eller sådan noget. Så er det egentlig rart engang imellem, selv om man synes, det ville være dumt at komme væk fra sin far og mor, ville det være rart at komme væk fra sin far og mor – så de ikke hele tiden skal sidde og rette på én, hvad man skal gøre. Ligesom når jeg løber ud i det fri, ik'. Du kan løbe ud og gøre det man vil, eller nå det man gerne vil.« (Eksempel fra Kragh-Müller, 1997)

Dreng 3 år: »Bare jeg var voksen.« Voksen: »Hvad kunne der være godt ved at være voksen?« Dreng: »Så kunne jeg sige ja og nej, og ja og nej.« Voksen: »Siger du da ikke ja og nej.« Dreng: »Nej, jeg siger kun »må jeg, må jeg, må jeg.« (Eksempel fra Hviid, i Kragh-Müller, 1994).

De to børn i eksemplerne fortæller på hver deres måde om den betydning, det har for én som menneske uanset alder at have indflydelse på sit eget liv. Eksemplerne viser også, at de voksne, der omgiver børnene, har stor betydning for, i hvilken udstrækning børn har mulighed for at blive hørt og få indflydelse på nogle af de forhold i deres liv, som har betydning for dem.

I løbet af de seneste 30 år har de vestlige samfund udviklet og ændret sig på en lang række områder. Industrisamfundet med bl.a. de produktionsformer og levevilkår, der var gældende her, er blevet afløst af det postmoderne samfund eller informationssamfundet, og dette har medført en lang række sociale og kulturelle ændringer f.eks. med hensyn til hverdagsliv, samspil, bevidsthedsformer samt menneskesyn, normer, holdninger og værdier. Den øgede individualisering og demokratisering i samfundet generelt har betydet, at også børn er begyndt at blive inddraget i den demokratiske proces. På en række områder bliver børn i dag spurgt om deres meninger, holdninger, oplevelser og om, hvordan de har det. Børnenes perspektiver får betydning.

Eksempelvis står der i loven om anbringelse af børn uden for eget hjem uden samtykke, at børnene skal høres om den påtænkte foranstaltning. I samkvemssager skal børn høres. I den ny folkeskolelov er beskrevet, at børn skal have indflydelse på undervisningsformerne i skolen. I daginstitutionscirkulæret står, at børnene skal have indflydelse, et forhold, der har været ivrigt til diskussion i selvforvaltnings og selvbestemmelsesdebatten inden for daginstitutionsområdet op igennem 1990'erne. Ligeledes bliver der stadig større fokus på børns perspektiver på forskellige forhold i den børnepsykologiske forskning.

I FN-konventionen tales om børns rettigheder som en fundamental betingelse for deres udvikling. Der står således: »Delstaterne skal sikre børn, der er i stand til at udforme sine egne synspunkter, retten til frit at udtrykke disse synspunkter i alle forhold, der vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillægges passende vægt«. Endvidere står der, at barnet har krav på at få sine basale behov opfyldt, har ret til beskyttelse, har ret til liv og udvikling og har ret til at deltage med egen stemme.

Dette betyder, at børn samfundsmæssigt set har fået en anden position end tidligere. Børn betragtes som aktive deltagere i deres eget liv, som subjekter i deres egen virkelighed, og det at have indflydelse på eget liv ses som betydningsfuldt for at kunne tilegne sig livet og skabe mening gennem egne og andres handlinger.

Også synet på børn, barn-voksen-relationen, samt børneopdragelse har forandret sig. Hvor børn tidligere blev opdraget til lydighed, lægges der i dag mere vægt på, at børn må være selvstændige. Undersøgelser viser således

(Andersen og Hestbæk, 1999), at danske forældre prioriterer selvstændighed som opdragelsesværdi, og selvstændighed indgår side om side med sociale kompetencer som en bestanddel af virksomhedsplaner for danske daginstitutioner. Relationen mellem børn og voksne er ikke længere i samme grad præget af, at børnene er bange for de voksne. De voksne har dermed fået en ny forpligtelse som nogen, der skal lytte til børnene, respektere deres synspunkter og give børnene indflydelse i forhold til deres alder.

Dette rejser en række spørgsmål, som f.eks.: Hvilken indflydelse skal vi give børn? På hvad? Hvilke rettigheder skal de have? Hvordan lytter vi til dem, og hvordan giver vi dem indflydelse? Hvordan ser børn på det at have indflydelse? Oplever de, at de har indflydelse, og synes de, det er vigtigt?

I artiklen her skal nogle af disse spørgsmål om børn og demokrati diskuteres og besvares. Der vil blive set på den betydning, det har for børn og deres udviklingsmuligheder at have indflydelse på eget liv. Udgangspunktet er et projekt fra forskningsprogrammet »Børn og grænser«, rapporteret i tre bøger, alle med overtitlen »Grænser eller ej« (1996, 1997, 1998).

2. Undersøgelse af børns oplevelse af indflydelse. Grænser eller ej – et forskningsprogram

I årene 1994-97 blev der foretaget et forskningsprogram med overtitlen »Børn og grænser«. Udgangspunkt for programmet var den allerede dengang tiltagende tendens til at tale om, at børn har brug for, at de voksne sætter grænser for dem for, at børnene skal blive ordentlige voksne. Programets formål var, gennem en række delprojekter, at undersøge baggrunden for, at en sådan *diskurs* – måder at italesætte børneopdragelse på – opstår. Desuden at undersøge, hvad der menes med begrebet grænser, og hvad det er, de voksne mener, det skal fremme i børnenes udvikling at sætte disse grænser. I et af delprojekterne – interviewprojektet – blev særligt sat fokus på hvordan børn selv ser på deres liv sammen med de voksne, på opdragelse og på grænser i denne sammenhæng.

I interviewprojektet i grænseprogrammet blev der foretaget interview med 26 børn, hvoraf nogle af børnene var henvist til psykolog med beskrivelsen »grænsesøgende« (de henviste børn, i artiklen benævnt H). Andre af børnene blev udvalgt til interview, fordi de voksne omkring dem så dem som børn, der trivedes i deres dagligdag (de ikke-henviste børn, i artiklen benævnt IH). I artiklen vil der gennemgående blive beskrevet eksempler fra to børneinterview, for at læseren kan følge de to børn. De to børn er udvalgt på den måde, at de aldersmæssigt er tæt på hinanden, de er henholdsvis syv år og otte år. Barnet på syv år – Janus – er et af de henviste børn. Barnet på otte år – Søren – er et af de ikke-henviste børn. Børnene er udvalgt i midtergruppen aldersmæssigt af de interviewede børn, fordi børnene i denne gruppe aldersmæssigt var gode til at udtrykke sig om deres oplevelser og

synspunkter, og samtidig ikke, som de lidt ældre børn, formulerede sig i voksendringer. Der er supplerende udvalgt eksempler fra andre af de interviewede børn. Det er tilfældigt, at de to udvalgte børn er drenge. Der indgik både piger og drenge i projektet. Indholdet i interviewene med piger og drenge var ikke kønsbestemt forskelligt, men pigerne formulerede sig i længere sætninger, og gav udtryk for, at konflikter med de voksne gik dem mere på følelsesmæssigt.

Resultaterne fra de udvalgte interview vil i afsnittet om børns oplevelse af indflydelse i skolen blive suppleret med intervieweksempler fra to andre undersøgelser: »Projekt læring. Afsluttende evaluering«, af Kragh-Müller og Sommer (2002), samt »Skolepraksis – forhold der fremmer og hæmmer læring« af Fink-Jensen, Højmark, Kragh-Müller og Mørch (2004).

Børnene i grænseprojektet er interviewet om deres syn på relationen mellem børn og voksne, om deres syn på opdragelse, grænser, om at kunne bestemme noget selv, samt om forholdet til kammerater, hjem og skole. Interview med børnene er suppleret med andre metoder: Sætningsfuldendelse, historiefortælling i forhold til fem billeder, legeobservation og tegning. Alle data er efterfølgende analyseret og bearbejdet på baggrund af udvalgte temaer. Børnenes forældre og lærere, samt for de henviste børns vedkommende også deres psykolog, blev ligeledes interviewet. I de to øvrige projekter er børnene, der er mellem seks og otte år, interviewet om deres syn på skolen.

I artiklen her er fokus for bearbejdningen af interviewene på børnenes oplevelse af at have indflydelse og den betydning, det har for dem i deres liv. Der er på baggrund af gennemlæsning af interviewene foretaget en tematisering, så følgende områder vil blive berørt: Børns hverdagsliv – selvbestemt eller fremmedbestemt? Opdragelse og indflydelse. Hvor er indflydelse vigtig for børnene? Indflydelse i skolen.

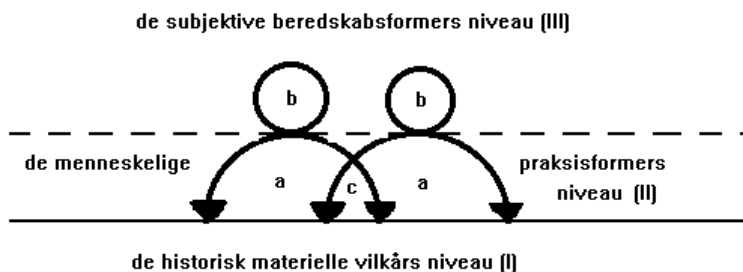
3. Teoretisk udgangspunkt

Det teoretiske udgangspunkt for grænseprojektet og dermed for artiklen her er en kulturel og kontekstuel udviklingspsykologi. Der er primært taget udgangspunkt i begreber hentet fra den kritiske psykologi, men der er inddraget begreber fra andre teorier. Når den kritiske psykologi er valgt som teoretisk udgangspunkt, er det, fordi hensigten med projektet, med et fænomenologisk udgangspunkt og gennem kvalitative metoder, er at forstå alle de involverede personer ud fra et førstepersonsperspektiv. Dette har betydning, fordi alle personer i en given handlesammenhæng, hver med sit udgangspunkt og sin forståelse, er med til at præge denne. I projekt og artikel bliver der således lagt vægt på at forsøge at indfange de interviewede personers subjektive oplevelser, forståelser, intentioner og baggrund for handling. Gennem interview, samt ovenfor nævnte supplerende kvalitative metoder, er

vægten i artiklen lagt på at inddrage primært børnenes perspektiver i forhold til muligheden for at øve indflydelse på eget liv i hjem og skole – at give børnene stemme i forhold til emnet. Derved undgås det, at børnene bliver objekter for de voksnes fortolkninger i de fælles handlesammenhænge.

I den kritiske psykologi anses det, at ethvert menneske bliver født ind en konkret, historisk, samfundsmæssig og kulturel sammenhæng, der er til stede før individet bliver født. I denne sammenhæng må individet »samfundsmæssiggøre sig individuelt« (Holzkamp (1977) under de givne betingelser. Barnet fødes med andre ord som et socialt rettet og intentionelt væsen, der oplever sig selv som kilde til forandrende handling. Børn handler i deres hverdagsliv, som også de voksne gør det, ud fra den forståelse og oplevelser af handlemuligheder, som de har i den givne situation. Barnet bliver i løbet af udviklingen til som person ved at tilegne sig kendskab til det samfund og den kultur, det vokser op i, samtidig med at barnet sammen med andre er med til forandre dette. Mennesket er med andre ord både bestemt af deres objektive livsbetingelser og er samtidig subjekter for deres samfundsmæssige livsproces. Det kan anskueliggøres i følgende model:

1. GRUNDMODEL FOR RELATIONSFORMER

Af figuren fremgår, at der er et dialektisk samspil mellem de samfundsmæssige omstændigheder og livsbetingelser og den enkeltes tilegnelse af og aktive indgriben i dette sammen med andre i de sociale praksisfællesskaber eller handlesammenhænge. I denne sammenhæng bliver det en udviklingsopgave for barnet at lære de sociale sammenhænge, som det indgår i, at kende, samt at lære at indgå i sammenhæng med andre mennesker.

Men det har ikke kun betydning at lære omverdenen og sig selv at kende. Ifølge Holzkamp (i Dreier, 1979) har det fundamental betydning for et menneske at have indflydelse på egne livsomstændigheder: »De konkrete individer kan nødvendigvis kun sikre deres egen eksistens foregribende og planlagt, i den udstrækning de selv kan øve bevidst indflydelse på den sam-

fundsmæssige proces ved at deltage i kontrollen over den samfundsmæssige virkelighed.« (ibid., s. 194). Det har således også afgørende betydning at udvikle selvbestemmelse.

Selvbestemmelse defineres inden for den kritiske psykologi som: »Individets evne til at øve indflydelse på egne livsomstændigheder på baggrund af en autentisk oplevelse af egne og andres behov og erkendelse af de objektivt foreliggende handlemuligheder.« (Schousboe, i Kragh-Müller, 1994, s. 39). Selvbestemmelse betyder således ikke at kunne bestemme det hele selv. Bestemmelse handler om at have indflydelse på noget (Hviid, i Ritchie, 2004), medens selv som begreb refererer til den måde, vi oplever os selv på, at mærke sig selv som centrum for oplevelse og handling. Dette selv er ikke noget vi fødes med, men noget der udvikler sig hele livet. Selvet kan aldrig betragtes uafhængigt af den omverden og de relationer til andre, som vi befinder os i.

Det sociale liv er konkret samfundsmæssigt formidlet, og når vi handler sammen med andre, griber noget samfundsmæssigt ind og spiller en rolle for de handlinger og relationer, der kommer til at udspille sig (Rasmussen, i Ritchie, 2005). Selvbestemmelse rækker således ud over blot at bestemme selv og handler om, at det at øve indflydelse sker sammen med og under hensyntagen til andres mulighed for også at øve indflydelse på og være med til at ændre og udvikle det fælles liv i de fælles handlesammenhænge. Selvbestemmelse og demokrati som begreber er således, selv om de ikke er identiske, beslægtede i den forstand, at de overordnet set viser hen til, at mennesker i fællesskab bliver hørt, har indflydelse på og udvikler de fælles livsomstændigheder.

I definitionen af selvbestemmelse indgår, at det har betydning, at individet har føling med sig selv – kan mærke egne behov, følelser og interesser som udgangspunkt for handling. Følelser er således individets emotionelle vurdering af, hvilke muligheder i en given situation der har betydning for individet i forhold til at handle (Holzkamp-Osterkamp, i Dreier, 1979), medens handlinger er individets forsøg på at øve indflydelse på eget liv. I forhold til børn er det vigtigt, at de voksne i relationen til barnet støtter dette i at udvikle selvbestemmelse. Det kan de gøre ved at støtte barnet i at kunne mærke og udtrykke følelser, samt gennem at lytte til barnets oplevelser og synspunkter. Det har desuden betydning at anerkende barnets synspunkter og give disse indflydelse på forskellige områder og på forskellig måde, afhængig af barnets alder.

I forhold til en sådan selvforankring sætter den norske psykolog A. Løvlie Schibbye (2002) med et fænomenologisk-eksistentialistisk grundsyn fokus på den anerkendende relation, og dennes betydning for selvudvikling. Med dette begreb nuancerer hun således det, der inden for den kritiske psykologi betegnes som subjekt-subjekt-relationen. En relation mellem mennesker vil ifølge Schibbye altid være dialektisk – det vil sige i gensidig vekselvirkning, selvet vil altid kun kunne betragtes i relationen til andre mennesker. Schib-

byes teori er ikke kontekstualiseret og handler ikke om indflydelse på de fælles handlesammenhænge, men kan supplere den kritiske psykologis forståelse af relationer gennem at pege mere præcist på, hvordan anerkendelse – at se det, der er – og intersubjektiv deling, modsat underkendelse, fremmer udvikling af selvet hos mennesket. Schibbye betoner desuden, hvordan den voksnes egen opvækst og evnen til selvrefleksion spiller en stor rolle for den måde, som en given relation udspiller sig på. Fælles med den kritiske psykologis udgangspunkt er, på trods af forskellene de to teorier imellem, at der tages udgangspunkt i en forståelse af mennesket som et intentionelt og vælgende individ, subjekt for sit eget liv.

Det modsatte af selvbestemmelse er fremmedbestemthed. At leve under fremmedbestemte vilkår vil sige, at man som menneske fratages muligheden for at øve indflydelse på egne livsomstændigheder. At leve fremmedbestemt vil i en vis udstrækning finde sted i de samfundsmæssige vilkår, vi er underlagt, men hvis vi ikke har mulighed for at øve en vis grad af indflydelse på afgørende områder af vores eget liv og gøres afhængige af andres interesser, kan det føre til angst, afmægtighed og psykisk lidelse (Hviid, i Kragh-Müller, 1994). Holzkamp-Osterkamp (i Dreier, 1979, s. 314) bemærker således: »De subjektive årsager til forstyrrelserne ligger i de manglende muligheder for at øve indflydelse på de relevante livsbetingelser, i en tilstand hvor man er udleveret til andres vilkårlighed og isoleret-ubevidst, halvhjertet-tilbagekaldt protesterer derimod.« For børn er en sådan fremmedbestemthed vanskeligere at stille spørgsmål til og/eller protestere imod, fordi barnet samtidig er afhængig af den voksne.

Selvbestemmelse vil altid udfolde sig sammen med andre i de fælles handlesammenhænge. Dermed bliver det centralt for udvikling af selvbestemmelse at sætte fokus både på barnets handleevne og handlemuligheder, og på de relationer, som barnet indgår i i forhold til voksne og børn i de udviklingsrum, som barnet færdes i.

I den kritiske psykologi skelnes mellem subjekt-subjekt-relationer og instrumentelle relationer. Når man indgår i en relation, tager man udgangspunkt i sig selv som subjekt, sine behov, interesser og intentioner. I en subjekt-subjekt-relation tager man på samme måde udgangspunkt i den anden person som et subjekt, der også har behov, interesser og intentionalitet i den givne handlesammenhæng. I kooperative relationer ændrer og udvikler man på denne baggrund de fælles handlesammenhænge og livsomstændigheder, og tre forhold må være til stede, for at individet motiveret kan deltage i kooperative relationer (Rasmussen, i Ritchie, 2005). Disse er:

1. Mulighed for deltagelse og indflydelse.
2. At individet kan erkende og opfatte disse muligheder.
3. At individet ser forbindelsen mellem handlemulighederne i sammenhængen med andre individer og individets eget ståsted.

I interaktive relationer er de enkelte individer underlagt de givne handlesammenhænge og forbinder ikke konkret egen emotionalitet og situation til den betydning, der er i handlesammenhængen. I stedet forsøger den enkelte at klare sig under omstændighederne, ofte med den baggrund, at de betingelser, der er til stede i den givne sammenhæng, ikke er »relevante for individets livssikring og trivsel« (Rasmussen, i Ritchie, 2205, s. 239).

Som modsætning til subjekt-subjekt-relationer og kooperative relationer er den instrumentelle relation en relation, hvor den ene person anvender den anden instrumentelt for at opnå egne særinteresser.

I de forskellige sammenhænge eller udviklingsrum, hvor man som menneske befinder sig, kan man deltage i forskellige positioner. Selv om alle børn indgår forskelligt i de forskellige sammenhænge, de befinder sig i, er børn også i den samme position i forhold til voksne, nemlig som børn, med de særlige betingelser, som dette medfører. I barn-voksen-relationen har den voksne et særligt ansvar, hvis barnet skal have mulighed for at udvikle selvbestemmelse, f.eks. mht. at lytte til børns oplevelser og synspunkter og give dem indflydelse i forhold til, hvad barnet udviklingsmæssigt magter. Alle børn er børn i forhold til voksne, men børn kan også være i forskellige positioner i forhold til voksne. I artiklen her skal f.eks. undersøges, hvilken betydning det har for børns muligheder for at øve indflydelse, hvis de er i den særlige position, at de er henvist til psykolog som grænsesøgende i forhold til, hvis de voksne omkring dem synes, de trives og udvikler sig godt.

Samspil og relationer mellem mennesker er sjældent problematiske, der hvor de involverede parter har sammenfaldende interesser. Men det har de ikke altid. Komplexitet og diversitet giver ofte anledning til personlige konflikter mellem egne og andres overvejelser og deltagelse i forskellige kontekster. Modsætninger og konflikter, og i særdeleshed den måde disse konflikter løses på, spiller derfor en vigtig rolle i personlig praksis og udvikling.

4. Hverdagsliv i familien – fremmedbestemt eller selvbestemt?

I det følgende det beskrives, hvorledes Søren på 8 år og Janus på 7 år oplever mulighed for indflydelse i forhold til hverdagslivet i familien. Søren er et ikke-henvist barn, Janus er henvist til psykolog, fordi de voksne i skolen og hjemme oplever ham som grænsesøgende, at han har fået lov til at bestemme for meget, fordi hans mor ikke har sat grænser for ham. Børnenes forældre og lærere fortæller, at Janus en del konflikter i skolen og med kammeraterne. Også hjemme kan være konflikter. Janus' mor og hendes nye mand, samt Janus' klasselærer oplyser, at de har fået råd om at være mere grænsesættende i forhold til Janus, et råd, som de i øvrigt følger meget op på og synes hjælper.

I afsnittet her om hverdagsliv i familien skal suppleres med citater fra de andre 26 børn, der deltog i grænseprojektet. Alle de interviewede børn havde deres forskellige perspektiver på det at have indflydelse på eget liv, men det mest slående i projektet var, at børnenes svar i høj grad lignede hinanden med mange sammenfaldende oplevelser og synspunkter.

Et fælles liv

Søren: *»Jeg vil gerne, at de voksne ikke hele tiden skal et eller andet, så skal de til møde, så skal de dit og dat og alt muligt. Jeg vil hellere have, at der er nogle dage, hvor de kommer, og så har de aftalt dagen før, at nu tager vi i Tivoli, og nu skal vi have det rigtig sjovt, eller sådan et eller andet.«*

I citatet her fortæller Søren, at han godt kunne tænke sig at lave noget mere sammen med de voksne hjemme. Ting, som her, de voksne har bestemt, men noget som han gerne vil. Hans oplevelse er dog, at det ikke sker så tit, som han kunne ønske sig, fordi de voksne »hele tiden skal et eller andet« i et travlt hverdagsliv med mange bindinger i form af f.eks. de voksnes arbejdsliv. Der er f.eks. møder de skal til eller andre pligter, der forhindrer et hyppigere fælles liv sammen med børnene.

Det gennemgående i interviewet med Janus er hans oplevelse af at have konflikter med de voksne, hvor de voksne er sure. Dette tema cirkler han om, og af eksemplerne, han giver, fremgår det ikke, om disse har noget at gøre med, at de voksne har travlt. Men det fremgår, at de voksnes voksenliv påvirker hans oplevede muligheder for at have indflydelse på noget af det, der er vigtigt for ham.

For flere af de øvrige henviste børn i undersøgelsen gælder det samme, men de fleste af disse peger dog sammen med også de ikke-henviste børn specifikt på, hvordan de voksnes travlhed med andre ting påvirker deres mulighed for at have indflydelse på samværet med de voksne. Nikolaj er ni år og ikke henvist:

»F.eks. Jeg har sådan et samlesæt derhjemme. Engang imellem vil de voksne gerne være med... og så synes jeg, det er hyggeligt og sidde og samle noget sammen med dem.«

I.: *»Ja, er det noget, som de voksne tit gør eller ikke så tit?«*

N.: *»De gør de sådan engang imellem. Fordi vi er ved at...vi skal have ny bil nu, så vi er ved at ordne have og sådan noget, så de har lidt travlt engang imellem, men eller så synes jeg det går meget fint.«*

Børnenes og de voksnes fælles liv finder sted i *bestemte samfundsmæssige sammenhænge*, som udstikker betingelserne for de handlesammenhænge, som børnene og de voksne befinder sig i, og som både børn og voksne ikke altid har indflydelse på, men som kan komme til at udspille sig som kon-

flikter mellem børnene og de voksne. F.eks. beskriver Oscar på otte år og henvist til psykolog, konflikter om morgenen:

»Fordi altid når jeg står i underhylere, så siger han (mors nye mand), at jeg skal gøre mig klar og tage sko på og sådan noget, og så går vi... og så er han ikke selv færdig.«

Den samfundsmæssige opsplitning – at arbejde og familieliv er adskilt – og den samfundsmæssige tid betyder, at arbejdslivet bestemmer, hvornår de voksne skal på arbejde, hvornår de kommer hjem, hvornår børnene skal i skole/daginstitution og hvornår man har fri. Sekundært vil dette også sætte betingelserne for f.eks. sengetider, spisetider m.v.. Politisk set afstikkes mål og delmål for skolen.

Af alle børneinterviewene fremgår, at de voksnes arbejdsliv og øvrige pligter i hverdagen tager tid – i børnenes øjne for meget tid fra de voksnes liv sammen med børnene, selv om de ikke-henviste børn, f.eks. både Søren og Nikolaj ovenfor, i store træk og i modsætning til de henviste børn, stiller sig tilfredse, fordi de trods alt oplever at have nogen indflydelse. Den samfundsmæssige tidsstruktur spiller også en rolle for f.eks. sengetider og mødetid i skolen, også fremmedbestemte forhold, man som barn ingen eller kun ringe indflydelse har på. F.eks. siger Tina på otte år og henvist barn:

»Bare man ikke skulle møde i skolen hver dag klokken otte, så man engang imellem kunne blive oppe og se en god film færdig.«

»De store beslutninger«

I hjemmelivet er der ud over den samfundsmæssige tidsstruktur og de voksnes arbejde andre forhold, som Søren og Janus oplever ikke at have nogen, eller kun ringe indflydelse på. De nævner begge eksempler på »de store beslutninger« – af stor betydning for børns liv, men som han ikke har indflydelse på. F.eks. nævner Søren, at hans far og mor er skilt og bor hver sit sted. Han beskriver også, hvordan far og mor har ordnet det, så børnene, selv om de ikke har indflydelse på selve skilsmissem, og hvor de skal bo, alligevel kan være med til at bestemme noget. Man kan f.eks. snakke om at være sammen og gøre noget fælles:

»Jeg har vænnet mig til det, og altså nogen gange så aftaler de, og så siger de det til os, og så kommer f.eks., det er mest min far, så kommer han hjem hos min mor, og så siger de, og så snakker de om nogen ting, og så leger vi sammen og sådan noget, det kan man godt snakke om.«

Søren synes, det er rart på denne måde, at far kan komme, men det sted far bor (og som han ikke har indflydelse på) oplever han som et problem, fordi

der ikke er nogen, han kan lege med, når han er hos far. Det betyder meget for ham, fordi han er meget glad for kammeraterne:

»Jeg har næsten lige fundet en at lege med, men han er heller ikke så sjov at lege med nogen gange, så det var sådan et kedeligt sted, hvor man næsten ikke kan lave noget, jeg har næsten heller ikke nogen ting, altså....«

Selv om Søren således oplever ikke at have meget indflydelse på disse store spørgsmål, fremhæver han det som godt, at der er noget, han kan være med til at snakke om. Janus fortæller i modsætning hertil, at han slet ikke oplever at have indflydelse *de store beslutninger*. F.eks. bor Janus' far i udlandet, og Janus ser ham ikke. Janus har heller ikke haft indflydelse i forhold til, hverken at han eller hans mor boede alene, eller at hans mor er flyttet sammen med en nye kæreste, men oplever, at det har været godt for mor og dermed ham, at kæresten flyttede ind:

J.: *»Det blev meget bedre, da Jan kom. Mor blev lidt rarere, det er fordi, hun ikke havde nogen voksne at være sammen med så tit.«*

I.: *»Ja?«*

J.: *»Det blev hun lidt ked af, og så blev hun sur på mig.«*

I.: *»Ja?«*

J.: *»Ja når jeg ikke havde gjort noget særligt.«*

Af eksemplet fremgår, at der kan være forhold i de voksnes liv, som kan gå dem på, og som påvirker den måde, de er sammen med børnene på. Janus beskriver i eksemplet, hvordan mor var ked af det og blev sur over noget, han ikke havde indflydelse på, og så gik det ud over ham. Noget af det, Janus rigtig gerne ville kunne have indflydelse på, er de voksnes humør. Han siger f.eks.:

I.: *»Hvis jeg kunne lave om på min far og mor.....«*

J.: *»Så ville jeg gøre dem glade. ... Jeg kan ikke lide mennesker, der er sure og driller.«*

Der er flere af de andre børn i interviewene, der nævner eksempler på sådanne store beslutninger. På samme måde som for Søren og Janus fremgår det også her, at selv om ingen af børnene oplever at have indflydelse på disse forhold, så oplever de ikke-henviste børn i modsætning til de henviste, at de, om end de ikke direkte har indflydelse på situationen, så dog at de i nogle sammenhænge bliver hørt, og det betyder noget for dem.

Nikolaj (9 år, IH): *»Jeg kommer hjem til ham hver anden weekend, men nu er det blevet sådan lidt svært, for nu skal han rejse i et halvt år. Jeg har*

været sådan lidt ked af det, han skulle rejse til Jugoslavien, men det var ikke noget farligt. Han er nemlig politimand«

I.: *»Du var lidt bange for, at det skulle være farligt dernede?«*

N.: *»Ja, men når han nu har hørt, han har talt om, at han bare skulle sidde og skrive rapport og sådan.«*

Det ser ud til, at der er voksne, der har talt med Nikolaj om fars udsendelse, så han er blevet mindre bekymret, når han ved, hvad det er for opgaver, faderen skal udstationeres til at varetage. Det ændrer dog ikke på, at han stadig er ked af, at faderen skal af sted. Et barn på otte år bemærker: »Jeg ville ønske, at der ikke var krig i verden.«

Det fremgår af således af interviewene, at den samfundsmæssige tidsstruktur, de voksnes arbejdsliv, daglige pligter og »de store beslutninger« er forhold, der på godt og ondt griber ind i og har betydning for hverdagslivet og de fælles handlesammenhænge i familien, og hvor de alment menneskelige interesser oftest forsvinder og bliver til konflikter i stedet. Det er sjældent, at Søren og Janus, eller med dem de andre børn, oplever sig hørt om eller oplever at have indflydelse på disse forhold, heller ikke selv om det har stor betydning for deres liv og velbefindende. Men der er forskel på de to grupper børn i undersøgelsen. De ikke-henviste børn føler sig i nogle sammenhænge hørt på og oplever at have en vis indflydelse. Oplevelsen af fremmedbestemthed bliver dermed mindre, og børnene kan bedre se en mening i det, der foregår. De henviste børn beskriver konflikter og magtkampe om disse forhold med de voksne, og de føler sig mere underlagt de givne omstændigheder uden mulighed for at have indflydelse. De givne forhold bliver sværere for dem at se en mening med, og de reagerer med resignation og med at miste tillid til, om man kan regne med de voksne.

5. Opdragelse

I undersøgelsen fortæller børnene om den betydning, *opdragelse* har for deres mulighed for at have indflydelse. Opdragelse som begreb kan have flere betydninger (se f.eks. Kragh-Müller, 2003 og Holzkamp 1983), men handler bredt taget om, at børn skal lære at begå sig, og at de voksne lærer barnet at komme til at begå sig i den samfundsmæssige og kulturelle sammenhæng, som barnet vokser op i på det givne historiske tidspunkt. Det betyder, at opdragelse som kulturelt fænomen vil spille en rolle for den måde, en given barn-voksen-relation vil komme til at udspille sig på.

Ifølge Holzkamp (1983) bliver der, når den voksne træder ind som opdrager i forhold til barnet og sætter mål for denne, tale om en særlig relation, en relation, hvor den voksne, bl.a. med baggrund i forestillinger om, hvordan barnet skal blive engang i fremtiden, kommer til at se på barnet på en særlig måde, »med opdragelsesbriller«, hvilket vil implicere, at der vil blive tale

om magtudøvelse i forholdet mellem den voksne og barnet: »Erziehung« impliziert immer auch eine Machtausübung gegenüber den Kindern, die erst in dem Masse reduzieren kann, wie das Kind selbst gelernt hat, das Notwendige und Nützliche zu tun.« (Ibid. s. 115-116). Den voksnes oplevelse af at skulle opdrage barnet til at kunne begå sig engang i fremtiden, vil således kunne antages at influere på barnets muligheder for at øve indflydelse på sin egen situation i nutiden.

I interviewene er der stillet spørgsmål til børnene om opdragelse, og herudover giver de mange konkrete eksempler på samvær med de voksne, der er præget af opdragelse.

Søren definerer opdragelse som »at man lærer, hvordan man skal opføre sig«, og det synes Søren, at de voksne skal gøre på en måde, så det ikke er hårdt, og så børnene selv kan finde ud af nogen ting, samtidig med at de voksne også sørger for, at børnene ikke kan bestemme, hvis de ikke følger reglerne om almindelig social adfærd:

»De skal ikke opdrages på en hård måde. De skal heller ikke blive opdraget til sådan noget, hvor de næsten selv må bestemme, om de gider tage ud af bordet og sådan noget. Altså de voksne de skal også være med til at bestemme, hvordan børnene skal opdrages. Og så skal man selv finde ud af nogle ting, uden at de voksne siger det.«

I.: *»Ok, så de voksne må gerne bestemme noget af det, men børnene skal også have det, så de selv kan bestemme noget?«*

S.: *»Ja.«*

Søren taler her om betydningen af selv at finde ud af tingene og kunne gøre noget selv, men også at den voksne, i fællesskabet, skal bestemme noget, et forhold, der netop betones i definitionen af selvbestemmelse. Børn har måske ikke altid lyst til eller kan se nødvendigheden af at leve op til de krav, de voksne stiller, med henblik på hvad børnene skal kunne i fremtiden. Men Søren synes, at det er i orden, at de voksne sørger for, at børnene tager del i fællesskabets pligter og overholder regler, hvis børnene ikke gør det, så længe han også selv oplever at have indflydelse. Så Søren synes, at de voksne »bestemmer lige tilpas«.

Janus mener også, at opdragelse handler om, at de voksne skal lære børnene nogle ting. Han beskriver dog i modsætning til Søren, hvordan han føler sig trykket af de voksnes opdragelse af ham:

I.: *»Hvordan synes du, børn bliver opdraget?«*

J.: *»Meget godt.«*

I.: *»De voksne gør nogen gode ting?«*

J.: *»Det ved jeg ikke helt lige. Jeg ved i hvert fald bare engang imellem at de gør nogen dumme ting.«*

- I.: *»Engang imellem gør de nogen dumme ting. Kan du huske engang, hvor du tænkte, at de gjorde nogen dumme ting?«*
- J.: *»Jeg kan ikke huske så mange gange de dumme ting, men jeg kan huske så mange, at jeg slet ikke kan huske nogen af dem.«*
- I.: *»Du kan huske, at der er så mange gange, så du ikke kan huske nogen af dem?«*
- J.: *»Ja«*
- I.: *»Det lyder, som om det ikke er så rart at blive opdraget?«*
- J.: *»Nej, ikke når man bliver opdraget så meget. De gør i hvert fald, hvad de kan for at opdrage mig meget.«*

Janus beskriver i eksemplet, hvordan opdragelse kan blive for meget, og at det handler om magt. Det forekommer i mange situationer, som f.eks. *»når man har lovet at rydde op på sit værelse og ikke gør det, fordi man kommer til at glemme det«*. Det foregår endvidere ofte på en ubehagelig måde, hvor de voksne er sure, og hvor børnene ikke føler deres synspunkter anerkendt.

Der er mange lignende eksempler i børneinterviewene. Opdragelse handler både om, at de voksne lærer barnet noget, men også om, at de voksne bestemmer, ikke kun ud fra hensynet til, hvad der er væsentlige krav til børnene i nutiden, men ifølge Holzkamp (1983) særligt ud fra hensynet til, hvad børnene skal kunne i fremtiden. Det betyder, at børnene ikke altid kan se meningen i den konkrete situation i nutiden. Af børnenes udsagn fremgår, at det typisk handler om oprydning, når man kommer til at skubbe til sin lillebror, slås med sine søskende og kommer til at slå, når man kommer til at knække sin hårbøjle, lektielæsning, når man spiller gameboy, når man larmer, ikke lægger sit tøj på plads, eller glemmer at tage sit tøj op af sportstasken.

Når de voksnes krav i disse situationer er begrundet i fremtiden, kan det være svært for børnene at forstå begrundelsen, fordi de er motiveret for noget andet i nutiden. I princippet kunne børnene meget vel lære det, de voksne ønsker, på et senere tidspunkt og på andre måder, men set med de voksnes »opdragelsesbriller« – *»vil barnet, hvis det ikke lærer det nu, aldrig lære det«*. Dermed får de voksne et særligt fokus, der kan synes ikke altid forståeligt i et børneperspektiv. I børnenes øjne fratages de indflydelse, der udvikler sig konflikter, relationen udvikler sig instrumentelt, og de voksne bliver set som modstandere.

Konflikten, der egentlig ligger et andet sted, f.eks. i kulturens opdragelsesforestillinger eller i de samfundsbestemte livsvilkår, forskydes ind i relationen mellem barnet og den voksne. Børnene giver udtryk for, at når den voksne ikke lytter til børnene, vil børnene omvendt ikke indgå på den voksnes krav. Dette vil igen påvirke den voksne, samt muligheden for kooperative relationer, hvilket for alle parter vanskeliggør muligheden for at udvikle og forandre de fælles livsomstændigheder.

Børnene har heller ikke mulighed for at ændre de mange konflikter og de relationer til de voksne, som de oplever som underkendende og snærende. Janus er et af de børn, der mange gange i interviewet nævner, at han gerne vil undgå konflikter med de voksne. Han nævner også, at han gerne ville lave sig selv om for at undgå det. Han ved bare ikke hvordan:

- J.: *»Selv om jeg får en aftale, kan jeg ikke lade være med at holde den.«*
 I.: *»Du kan ikke rigtig holde den?«*
 J.: *»Nej og det ved jeg ikke rigtig hvorfor, sådan har jeg bare fået det på en eller anden måde. Det er, fordi der er et eller andet, der har gjort mig sådan, jeg ved ikke hvad. Jeg har bare fået det....en eller anden fornemmelse, at det bliver jeg nødt til at gøre eller et eller andet.«*
 I.: *»Nogle gange kommer du til at gøre noget, som de voksne siger, du ikke må. Er det sådan?«*
 J.: *»Ja og jeg ved ikke hvorfor, fordi det er virkelig en irriterende ting for mig. Det er noget irriterende sygdom, tror jeg.«*

Janus oplever, at de voksne bestemmer det hele. Han ville gerne kunne leve op til de voksnes krav, men han ved ikke, hvordan han skal blive bedre til at gøre det, de voksne vil have, og det ser han som en fejl ved ham selv. Det er der flere af de henviste børn, der beskriver. Det hænger delvist sammen med børnenes alder. Mindre børn vil, alene qua deres udviklingsniveau, komme til at handle impulsivt eller uden at være i stand til at forklare, hvorfor de nu præcist handlede på denne måde. Men det ser også ud til at hænge sammen med børnenes oplevelse at have eller ikke have indflydelse i deres liv, idet de ikke-henviste børn, som oplever at have en vis grad af indflydelse, er bedre til at beskrive sammenhængen og se en mening i de situationer og hændelser, de fortæller om.

De henviste børn, der giver udtryk for en oplevelse af, at de voksne bestemmer det hele, har svært ved at forstå de konflikter, de er i, og de giver udtryk for resignation, fordi det i sidste ende kan ende med, at de bliver smidt på værelset. Barnet må med Holzkamp-Osterkamps ord (i Dreier, 1979, s. 299) »så fintfølede som muligt forsøge at tilpasse sig de voksnes givne stemninger«. Den manglende anerkendelse af børnenes synspunkter betyder, at børnene forsøger at tilpasse sig de voksnes opdragelseskrav og i stedet vende deres opmærksomhed mod, hvad de voksne forventer af dem. Ifølge Holzkamp-Osterkamp (ibid.) vil barnet derved miste troen på egne følelsers berettigelse, og det vil få sværere ved at have føling med egne emotioner og interesser som udgangspunkt for handling.

Af undersøgelsen fremgår ikke, hvad der har været baggrunden for de henviste børns problemer. Men det fremgår, at »behandlingen« – det, de voksne omkring børnene har fået at vide, de skal gøre for at hjælpe børnene, er, at de skal sættes flere grænser i opdragelsen af børnene. Som en mor formulerer det: *»Jeg har fået at vide, at det er vigtigt, at de voksne bestem-*

mer. Jeg skal ikke parlamentere så meget, her kan ikke laves om. Alle de psykologer, vi har været i kløerne på, har sagt det. Jeg forklarede ham for meget.»

Den opdragelsesdiskurs, der handler om, at det er vigtigt for børn, at de voksne bestemmer, kan på denne måde komme til at influere på, at der opstår instrumentelle relationer med konflikter og magtkampe mellem de voksne og børnene, hvilket dels vil påvirke børnenes muligheder for udvikling af handleevne og dels deres mulighed for at have indflydelse på de fælles handlesammenhænge. Selv de ikke-henviste børn kan føle de voksnes opdragelse så snærende, så man, som Nikolaj i eksemplet i indledningen, kan få lyst til, *»selv om man godt kan lide sin far og mor, at komme væk fra sin far og mor, og at de hele tiden retter på én, ligesom når jeg løber ud i det fri. Du kan løbe ud og gøre det man vil, eller nå det man gerne vil.«*

6. Hvad vil børnene gerne have indflydelse på?

Af undersøgelsen fremgår, at børnene er ret så ydmyge, når det drejer sig om forhold de gerne vil have indflydelse på. De fleste af både de henviste og de ikke-henviste børn synes, at mor bestemmer mest derhjemme, og de accepterer langt hen ad vejen, at de voksne bestemmer, fordi, som et af de ikke-henviste børn udtrykker det *»de har levet længere, så de ved mere.«* Men der er forskel på de henviste og de ikke-henviste børn.

De ikke-henviste børn synes, at der er forhold, de har indflydelse på, små ting, men ikke desto mindre vigtige for dem, og med til at betyde, at de den anden vej indstiller sig på, at der også er forhold, hvor de ikke har indflydelse. F.eks. nævner Søren:

»Ja, og så min lillebror han kan også godt bestemme nogen gange, sådan lidt, og så kan jeg bestemme nogen ting. Altså f.eks. når vi er ude og skal købe et eller andet, så spørger vi nogle gange, fordi vi har lige fået nogle nye hockeystøvler, fordi de gamle hockeystøvler var alt for dårlige, så skulle vi ud og købe en gave til min onkel, og øh – så spurgte vi om vi måtte få de der hockeystøvler, og det måtte vi så godt.«

Søren beskriver, at det vigtige, og det, der gør, at man oplever at have indflydelse er, at de voksne lytter, og at det man som barn siger, nogen gange kan få indflydelse. Det samme siger de fleste af de ikke-henviste børn. Det at have indflydelse på nogle forhold er vigtigt. Det kan være, at man får lov til at bestemme en videofilm, når der skal lejes film, at man kan få lov til at få 10 kroner og gå på tanken og købe slik, eller at man kan bestemme over sit eget værelse. Det betyder, at disse børn oplever at have indflydelse.

I modsætning hertil synes Janus, at de voksne bestemmer for meget. Han siger:

»De bestemmer for meget. Jeg får aldrig lov til at bestemme, kun når de har fødselsdag eller sådan noget.«

Det samme gælder for de øvrige henviste børn. De giver også udtryk for en oplevelse af, at de voksne bestemmer for meget. Oscar på otte stopper f.eks. op midt i interviewet og spørger:

O.: *»Kan man også sige noget, der ikke står i bogen?«*

I.: *»Noget, der ikke står her? Jo, det kan man.«*

O.: *»Det var sådan, at jeg kunne godt tænke mig, at I ikke kunne se eller snakke eller høre noget. Så ville jeg næsten sige, at jeg må næsten ikke køre ned til bageren mere og købe slik for mine egne lommepenge. Og det plejer jeg altid at gøre.«*

Oscar giver her udtryk for en oplevelse af, at hans muligheder for indflydelse er blevet mere begrænset end tidligere. Det betyder for ham, at det bedste derhjemme »er at være alene hjemme«. Der er en række forhold, som særligt de henviste børn ønsker, de kunne have indflydelse på, alt sammen små ting, svarende til børnenes alder. For Janus er det f.eks., at han engang imellem kan bestemme, at de voksne ville være flinke og ikke skælde så meget ud, eller at familien kan gøre nogen ting sammen, f.eks. *»sidde og drikke te eller sådan noget eller, cykle en tur.«* Det kan også være, at børn kan bestemme, *»hvad de skal have til aftensmad engang imellem, og at vi skal spille spil.«*

Andre af de henviste børn nævner, at det ville være rart engang imellem at komme en smule senere i seng, at man måtte cykle en tur, at man kunne få lov at have en kammerat med hjem, eller at man selv kunne bestemme *»det, man selv skulle lege med, og at vi kunne lege i fred og ro«* (H, seks år). En henvist pige på otte år vil gerne bestemme, *»at de voksne ikke skælder ud, og at børnene ikke gør noget galt.«*

Det fremgår af interviewene, at de forhold, som børnene ønsker sig indflydelse på, er små ting, vigtige for børnene med netop den alder, de har. Der er ingen børn, der giver udtryk for at ville bestemme over de voksne. Frederik (H, 12 år) svarer f.eks. på spørgsmålet *»Hvis jeg kunne lave om på min far og mor...«*

»Jamen det vil jeg slet ikke. Det er jo ikke mig, der bestemmer. Det er jo deres liv, jeg skal jo ikke bestemme, hvad de ... De bestemmer over sig selv, mig, min lillesøster og min lillebror.«

7. Hverdagsliv i skolen – fremmedbestemt eller selvbestemt?

De fleste af børnene, der er interviewet i de tre undersøgelser, der er nævnt på s. 399, fortæller, at i skolen bestemmer lærerne. Et barn på seks år bemærker f.eks.: *»Skolen er snyd, lærerne bestemmer det hele.«* De henviste børn beskriver lærerne som skrappe, og synes også, at de voksne skælder meget ud. De børn, der ikke er henvist, fortæller også, at lærerne skælder meget ud på de henviste børn.

Nogle af børnene, særligt de ikke-henviste oplever, at børnene har en vis indflydelse på nogle områder i skolen. F.eks. fortæller Søren, og med ham mange af de andre børn, at det bedste i skolen er frikvartererne, for der kan man selv bestemme, hvad man vil lave. Søren synes også godt om idræt: *»Altså sommeridræt er det sjoveste, og det at spille fodbold dagen lang.«* I timerne synes Søren, at det er forskelligt, hvem der bestemmer. F.eks. forklarer han:

»F.eks. i musik, der har vi selv valgt. Vi har kun valgt trommer, for vores sang var ikke særlig god til at spille instrumenter i ... Børnene har selv været med til at bestemme, altså hvad der skulle på og hvilke instrumenter.. Og så har de fået deres hefter, og så måtte de skrive selv ned, det skulle læreren ikke bestemme.«

I.: *»Ja.. er der nogen steder, hvor det kun er børnene, der bestemmer?«*

S.: *»Øhm, nej, ikke på den måde. Det er der ikke.«*

Med disse ord beskriver Søren, at børnene nogle gange kan vælge, f.eks. hvilke instrumenter de vil spille på i musik, eller hvilket dyr de vil skrive om, når klassen har om husdyr. Det at have indflydelse gør det sjovere, fordi barnet kan forbinde sin egen interesse med det, der sker i klassen. Søren nævner dog også, at det nogle gange er sjovt, selv om de voksne har bestemt – det kommer an på opgaven. Han synes f.eks., dansk er kedeligt, *»fordi vi skal kun sidde ved bordene og se over nogle bøger og lave nogle bogstaver.«*

Janus forklarer som Søren, hvordan børnene bestemmer i sangtiden, men i de andre timer er det mest de voksne, der bestemmer. Han kan ikke komme på noget, børnene kan bestemme i timerne, for de *»voksne bestemmer for meget, og hvis man ikke gider lave sine lektier, tager de én uden for døren og skælder ud.«*

Mange af de andre børn i grænseprojektet og i de to andre projekter beretter om det samme. Det kan ske, at børnene har indflydelse på visse forhold i timerne, og det øger børnenes motivation for at arbejde med opgaver. Børnene kan f.eks. vælge, om de vil arbejde med matematikopgaver eller danskopgaver, eller de kan vælge at arbejde alene eller sammen med en kammerat. F.eks. siger et barn på otte år fra undersøgelsen *»Skolepraksis«*: *»En god time er, når mig og Hibiba sad og lavede matematik. Det var sjovt,*

når vi hjælped hinanden.« Et andet barn fra samme undersøgelse fortæller: »Tove (læreren) er rigtig sød. Hun giver os lov til alt. Vi må lege, hvis vi har arbejdet godt.»

I »Projekt Læring« beretter børnene om det samme. Det sjoveste er frikvartererne, for der kan man selv bestemme. I timerne bestemmer de voksne, og om timerne er sjove eller kedelige, afhænger af, hvilke opgaver lærerne har bestemt, børnene skal lave: Mette på otte:

M.: *»Det er sjovere at lave matematik end dansk.»*

I.: *»Det er sjovere at lave matematik end at læse.»*

M.: *»Jaha.»*

I.: *»Hvorfor er det kedeligt at læse?«*

M.: *»Fordi man skal bare sidde og kigge i en bog, og følge med med en finger, og man skal sidde i så lang tid, og hvornår er det ens tur.»*

Der er en del børn, der fortæller om, at de voksne er meget forskellige. Nogle af dem er søde. En sød voksen beskriver børnene som en, der *»giver lov til noget, og som ikke skælder ud.»*

Af alle tre undersøgelser fremgår det, at det betyder noget for børnene at *»få lov til noget»*. Det er mindre ting, børnene beskriver, de har indflydelse på – at man kan vælge en sang, at man kan arbejde sammen med en kammerat, at man kan vælge selv, hvilket dyr man vil skrive om, eller at man får lov til at lege, hvis man har arbejdet flittigt. At kunne vælge i forhold til disse små ting motiverer børnene, også selv om de måske synes, at opgaverne i sig selv ikke er så spændende. Men mange af børnene giver også udtryk for, at det i sidste ende er de voksne, der bestemmer. Nikolaj på ni år svarer f.eks. på spørgsmålet: *»Hvem bestemmer mest i skolen. Er det de voksne eller børnene?«*:

»Det er ... det ved jeg ikke rigtigt. Hvis vi nu ... hvis vi nu har gået og spurgt, nu har jeg gået og spurgt, fordi vi har ikke været i svømmehallen i et halvt år, ik'. Og der er det de voksne, der svarer: »Ikke i denne her uge, ikke i denne her uge«. Else (lærer) har skudt det ud, men nu skal vi i svømmehallen på torsdag ik'. Så det er sådan lidt forskelligt. Hvis vi nu siger, nej i dag vil vi altså lave det, så måske får vi lov og måske får vi ikke. Det er sådan frem og tilbage.»

Når børnene oplever, at de har indflydelse, øger det deres interesse og motivation i forhold til skolearbejdet. Men i sidste ende beskriver børnene også, som Nikolaj i eksemplet ovenfor, at det er de voksne, der bestemmer, om børnene må bestemme. Børnene kan, som barnet bemærker i eksemplet i indledningen, sige *»må jeg, må jeg, må jeg?«*

Der kan være mange grunde til, at det er således. Eksempelvis er der mange forhold i skolen, der er fremmedbestemt også for lærerne. Der er

f.eks. bestemte fag i skolen og bestemte trinmål på de forskellige klassetrin. De ressourcer, f.eks. klassestørrelse og lokalefaciliteter, den institutionskultur, den ledelse og de lærere, der er på den enkelte skole, er også faktorer, der spiller en rolle for graden af indflydelse, som børnene i sidste ende har mulighed for at opnå.

8. Opsamling og konklusion

Der er i stigende grad samfundsmæssigt set ønsker og intentioner om at inddrage børn i den demokratiske debat, høre deres synspunkter og give disse indflydelse svarende til børnenes alder og udvikling. I artiklen her er dette emne blevet belyst med baggrund i en gruppe børns oplevelse af at have indflydelse i familieliv og skole, som dette fremgår af interviewprojektet i undersøgelsen *»Børn og grænser«*. Hvad angår indflydelse i skolen, er der suppleret med børneinterview med børn fra seks til otte år fra to andre undersøgelser.

Artiklen bygger på interview dels med to børn, Janus henvist til psykolog som *»grænsesøgende«*, og Søren, som ikke er henvist, dels er der eksempler fra interview med andre børn fra samme undersøgelse. De interviewede forældre og læreres synspunkter er kun i enkelte tilfælde medinddraget, og her for at sætte børnenes udsagn i perspektiv. Dette fordi formålet for artiklen her har været at sætte fokus på børnenes perspektiver i forhold til, hvilke muligheder og begrænsninger man som barn oplever, når det drejer sig om at kunne øve indflydelse hjemme og i skolen.

Det fremgår af artiklen, at børnene som forskellige personer alle har deres forskellige perspektiver på emnet. Imidlertid er det mest slående i de tre undersøgelser, hvor store ligheder der er på børnenes oplevelse af indflydelse.

Det fremgår af artiklen, at nogle børn oplever, at de i en vis udstrækning har indflydelse på nogle områder af deres liv i skole og institution. Det fremgår dog også, at børn i mange sammenhænge oplever ikke at have indflydelse. Særligt gælder dette den gruppe børn i undersøgelsen, der er henvist til psykolog som *»grænsesøgende«*, det vil sige, er sat i en særlig position som vanskelige i forhold til de voksne. Disse børn beskriver, hvordan de i mange sammenhænge føler sig fremmedbestemt og uden mulighed for at øve indflydelse. De voksne omkring denne gruppe børn fortæller i interview, at de har fået at vide, at disse henviste børns vanskeligheder er opstået, fordi børnene har fået lov til at bestemme for meget, og at *»behandlingen«* følgelig består i, at børnene ikke får lov til at bestemme.

Nogle af de forhold, hvor børnene oplever ikke at have indflydelse, er forhold, hvor heller ikke de voksne overordnet set har indflydelse i dagliglivet. Det handler f.eks. om den samfundsmæssige tidsstruktur, de voksnes arbejde, det faglige indhold og trinmål i skolen – for blot at nævne nogle

eksempler. Der kan også være tale om familiemæssige begivenheder som f.eks. skilsmisser, nye partnere for forældrene, travlhed og forældrenes psykiske befindende. I skolen kan forhold som f.eks. mødetider, tidsstruktur, de voksnes travlhed, ledelse, personlige væremåde og institutionskultur, som de voksne er optaget af, spille en rolle for graden af den indflydelse, børnene oplever.

De ikke-henviste børn beskriver forskellige situationer, hvor de oplever, at de har indflydelse. Det betyder, at de synes, at de voksne og børnene bestemmer i fællesskab, det vil sige, at de i børnenes oplevelse har muligheden for at øve og udvikle selvbestemmelse. Dette betyder noget for børnenes psykiske velbefindende og sociale relationer til andre.

For de henviste børns vedkommende gælder det, som nævnt, at de føler sig meget bestemt over. Børnene giver udtryk for at have svært ved at gennemskue og få mening i hændelser, der finder sted i deres livsverden. F.eks. har de svært ved at gennemskue og dermed foregribe, hvad de selv kan gøre for at opnå noget at det, de gerne vil, og hvordan de kan bedre deres relationer til de voksne omkring sig.

Alle børnene oplever, at det har stor betydning at have indflydelse. Af interviewene fremgår, at børnene er ret så ydmyge i forhold til, hvad de ønsker at have indflydelse på. Mindre ting, svarende til deres alder. Mange af de forhold, børnene ønsker indflydelse i forhold til, ville med refleksion fra de voksnes side kunne lade sig gøre. Bare engang imellem at have en kammerat med hjem, at være med til at bestemme aftensmaden, til en vis grad sengetiden, at kunne cykle en tur, at leje en film m.v., synes ikke umuligt at give børnene indflydelse på. Måske behøvede børn heller ikke at møde kl. otte i skolen hver dag, og måske behøvede fædre med småbørn ikke at blive udstationeret. At kunne vælge, om man skal arbejde med dansk eller matematik i en given time, synes heller ikke umuligt.

Det fremgår, at de voksnes fremmedbestemthed kan være en af de faktorer, der, sammen de voksnes knaphed på tid og institutionstænkning, i nogle situationer kan betyde noget for, om de voksne får lyttet til børnene. Bliver der ikke lyttet til børnene, vanskeliggøres muligheden for udvikling af de fælles handlesammenhænge. Men også andre forhold har betydning, f.eks. de samfundsfastlagte uddannelseskrav og de voksnes samfundsbestemte opdragelsesforestillinger.

Med »opdragelsesbriller« kan forholdet mellem de voksne og børnene blive præget af magt (Holzkamp, 1983e) og dermed af instrumentelle relationer. Barnet kan blive genstand for den voksnes opdragelsesbestræbelser både med henblik på nutiden, men særligt med henblik på, hvordan barnet skal blive i fremtiden. Det kan betyde, at barnet i en række situationer har svært ved at forstå begrundelsen for de voksnes beslutninger og krav.

Af artiklen fremgår, at disse opdragelsesforestillinger, har betydning for alle børnene, men særligt for de henviste børn. De mange konflikter går dem på, de føler sig meget opdraget på og uden indflydelse på forhold, der

er vigtige for dem. Det fører til en oplevelse af resignation hos de henviste børn. De ikke henviste børn derimod synes de voksne opdrager på en sød måde og lige tilpas, fordi børnene også selv kan have indflydelse.

De henviste børns voksne har fået dårlige råd. Etableres der instrumentelle og underkendende relationer risikerer man, at det bliver tilfældigt om barnet får den kontakt, anerkendelse, og mulighed for at være i kooperative relationer, der får barnet til at udvikle sig og trives, og som betyder, at børn og voksne i fællesskab kan udvikle de fælles handlesammenhænge.

Der er en række forhold, der ikke er medtaget i denne artikel. F.eks. kunne der være gået mere i dybden med barn-voksen relationen som særlig relation, hvor den voksne har et særligt ansvar. Det har de voksne, fordi børn er børn, og udviklingsmæssigt set ikke altid kan forventes at kunne overskue alle sammenhænge og konsekvenser af handlinger på samme måde, som voksne kan det. Desuden må den voksne tage ansvar for, om de udviklingsbetingelser og relationer, som børn indgår i, er udviklingsfremmende for både børnene og de voksne.

Det kan diskuteres, om de interviewede børn og voksne indgår i egentlige kooperative relationer i de eksempler, som børnene bringer frem. Og man kan diskutere, i hvilken grad de samfundsmæssige grundbetingelser, samt de voksnes opdragelsesforestillinger og institutionstænkning spiller en rolle for udvikling af anerkendende og kooperative relationer, og dermed for barnets mulighed for at udvikle selvbestemmelse.

Igennem artiklen er det fremgået, at det har stor betydning for børn at have indflydelse på eget liv, men også at børn på godt og ondt er afhængige af den indflydelse, som de voksne giver børnene mulighed for at udøve. At medinddrage børnene i den demokratiske proces, høre dem og give deres synspunkter indflydelse i forhold til deres udvikling og alder, giver børnene mulighed for at forstå sig selv og deres omverden, og dermed på sigt at tage fuldgyldig del i den demokratiske proces i et demokratisk samfund. Lever man derimod et fremmedbestemt liv, bliver det vanskeligt. Når de henviste børn oplever, at de kun har ringe mulighed for indflydelse, bliver det sværere for dem at erkende mulighederne for deltagelse og indflydelse. Ligeledes bliver det sværere for dem at forbinde de handlemuligheder, der foreligger i en given sammenhæng med andre i situationen og med deres eget ståsted. Endelig bliver det sværere for børnene at have føling med egne emotioner og interesser som udgangspunkt for handling.

Dette beskrives af de unge »karriere«-børn, der blev interviewet i endnu et delprojekt i grænseprogrammet (Kragh-Müller, 1997). Her blev fem unge interviewet – unge, der havde gjort »karriere« i behandlingssystemet. Kenneth på 15 år er en af disse unge. Han har været anbragt mange forskellige steder i løbet af sin opvækst og fortæller i interviewet, at han aldrig er blevet hørt om sin mening i forhold til, hvor han skulle anbringes, eller om, hvad han syntes om at være de forskellige steder. Han har måttet tilpasse

sig omstændighederne, og har efterhånden mistet følingen med sine egne emotioner og interesser:

»Hvis jeg kunne bestemme, så ville jeg pakke mine sydfrugter og rejse til de varme lande, selv om ... jeg ved bare ikke helt, hvad det vil sige at passe sig selv. Jeg ved heller ikke, hvad jeg ville lave, hvis jeg bare fik lov til fuldstændig at gøre, som jeg havde lyst til.«

LITTERATUR

- ANDERSEN, D. & HESTBÆK, A-D. (1999): *Ansvar og værdier i børnefamilien*. Socialforskningsinstituttet.
- DREIER, O. (1979): *Den kritiske psykologi*. København: Forlaget Rhodos.
- FINK-JENSEN, K.; HØJMARK, U.; KRAGH-MÜLLER, G. & MØRCH, L. (2004): *Skolepraksis – forhold der fremmer og hæmmer læring*. København: AKF Forlaget.
- HOLZKAMP, K. (1977): Kan der være en kritisk psykologi inden for rammerne af den marxistiske teori? *Udkast, Dansk Tidsskrift for kritisk samfundsvidenskab*. nr. 2 s. 181.
- HOLZKAMP, K. (1983): We don't need no education. *Forum Kritische Psychologie* (FKP) nr. 11. s. 115-116.
- KRAGH-MÜLLER, G. (1994): *Samspil og konflikter*. København: Forlaget Børn og Unge.
- KRAGH-MÜLLER, G. (2003): *Ka' selv, vil selv, men du må hjælpe mig*. København: Hans Reitzels Forlag.
- KRAGH-MÜLLER, G. (1997): *Børneliv og opdragelse. Grænser eller ej*. Bd. 2. København: Hans Reitzels Forlag.
- KRAGH-MÜLLER, G. & SOMMER, M. (2002): *Projekt læring – afsluttende evaluering*. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- RICHE, T. (red.) (1995): *Relationer i teori og praksis. Perspektiver på pædagogisk tænkning*. København: Billesøe & Baltzer.
- RICHE, T. (2005): *Relationer i psykologien*. København: Billesøe & Baltzer.
- SCHIBBYE, A. L. (2002): *En dialektisk relasjonsforståelse i psykoterapi med individ, par og familie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SIGSGAARD, E., RASMUSSEN, K. & SMIDT, S. (1998): *Andre måder. Grænser eller ej*. Bd. 3. København: Hans Reitzels Forlag.
- SIGSGAARD, E. & VARMING, O. (1996): *Voksnes syn på børn og opdragelse. Grænser eller ej*. Bd. 1. København: Hans Reitzels Forlag.